

ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА ДОНБАСІ

Громадська думка на Донбасі:
зміни після виборів-2019, нові ризики на
тлі війни та пандемії COVID-19

Про фонд "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва"

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (ДІФ) – незалежна громадська дослідницька організація, заснована в 1992 році. Наша місія полягає в проведенні досліджень задля підтримки трансформації українського громадянського суспільства, переходу до демократичного врядування та інтеграції України до Європейської та Євроатлантичної спільноти. З 1992 року «ДІФ» провів близько 50 загальнонаціональних опитувань громадської думки, 17 національних екзит-полів, 34 регіональних опитування, та більше ніж 200 експертних опитувань, фокус-груп, групових опитувань з різних питань.

Від початку збройного конфлікту між Росією та Україною «ДІФ» проводить дослідження та займається адвокацією з метою знайти можливі шляхи припинення конфлікту, встановлення сталого миру та примирення на Донбасі. Загалом, починаючи з 2014 року, «ДІФ» провів 7 регіональних опитувань громадської думки, одне опитування на КПВВ та чотири експертні опитування. Наші рекомендації отримали позитивну оцінку від Міністерства інформаційної політики та Ради національної безпеки та оборони України.

Дане дослідження було підготовлене за фінансової підтримки Посольства Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні. Погляди, висловлені в цьому аналітичному звіті, представляють думку авторів і можуть не збігатися з офіційною позицією урядів Великої Британії чи України.

Зміст

Вступ та методологія дослідження.....	3
Перелік скорочень.....	6
Основні висновки та рекомендації.....	7
Частина 1. Соціальні та економічні очікування на Донбасі: основні зміни та занепокоєння.....	13
Частина 2. Місцевий активізм, протестні рухи та проблеми місцевого самоврядування на Донбасі.....	18
Частина 3. Роль центральних органів влади в імплементації ключових реформ.....	23
Частина 4. Ставлення до Росії, проблема війни та очікування від мирного процесу.....	28

Вступ та методологія дослідження

Однією з рушійних сил, які зумовили повне перезавантаження політичної системи України після президентських та позачергових парламентських виборів у 2019 році, був суспільний запит на мирне вирішення конфлікту на Донбасі.

Очікування миру було особливо сильним на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей. Комплексне регіональне дослідження, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2018–2019 рр., показало що мешканці Донбасу втратили довіру до політики, яку впроваджував Президент Петро Порошенко, та звинувачували уряд у тому, що він залишив їх наодинці з серйозними проблемами.

Абсолютна перемога Володимира Зеленського та його політичної партії для багатьох мешканців Донбасу стала важливим моментом відновлення надії. Безпрецедентно високий рівень довіри до нової влади міг стати основою для формування у суспільстві підтримки політичних стратегій, які стали б прийнятними як на Донбасі, так і у всій країні.

Нове дослідження громадської думки на Донбасі, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в січні – березні 2020 р., мало на меті наступне:

- Визначити зміни у суспільній свідомості, які відбулися на тлі політичних трансформацій протягом травня 2019 – березня 2020р.
- Виявити ризики та можливості для політики влади стосовно Донбасу.
- Окреслити можливі політичні та безпекові тенденції на Донбасі на найближче майбутнє.
- Розробити рекомендації для агентів змін від влади та громадянського суспільства, що працюють на Донбасі, на найближчу та короткострокову перспективи.
- Підвищити обізнаність громадян та органів центральної влади про існуючі проблеми та нові ризики на Донбасі.

Дослідження спирається на результати фокус груп та регіонального

опитування громадської думки, порівняльного аналізу даних репрезентативних досліджень, проведених на Донбасі у попередні роки.

Відповідно до дослідницького задуму, ми провели 10 фокус-групових обговорень у Луганській (Білокуракине, Лисичанськ, Новоайдар, Станиця Луганська) та Донецькій області (Бахмут, Покровськ, Селидове, Красногорівка, Маріуполь). Ці громади були обрані відповідно до нашого припущення про те, що Донбас умовно поділений на п'ять кластерів: прифронтові громади (в нашому випадку Станиця Луганська та Красногорівка), районні центри та сільськогосподарські райони (Білокуракине та Новоайдар), середні індустріальні міста (Лисичанськ та Бахмут), громади, залежні від вугільних шахт (Покровськ та Селидове) та великі розвинуті міста (Маріуполь).

В кожній громаді ми відібрали по 10–12 учасників, що постійно проживають на відповідній території, є повнолітніми, врахували гендерний баланс та обмежили кількість пенсіонерів у кожній групі до 3-х. Однак у прифронтових громадах ми були вимушені сформувати групи із більшим представництвом жінок через місцеву демографічну ситуацію та більшу готовність жінок брати участь у дискусії. Учасники були вільні у виборі мови дискусії (українська або російська). Вони були проінформовані про те, що хід фокус-групової дискусії записується на диктофон, але анонімність учасників буде збережена.

Регіональне дослідження проводилося протягом 18 лютого – 2 березня 2020 року. В кожному регіоні було опитано по 500 респондентів, вибірка дослідження складається з дорослого населення регіону (за винятком окупованих територій). Вибірка є репрезентативною за такими ознаками, як стать, вік та місце проживання. Теоретична похибка дослідження не перевищує 3,5%.

Наша робота була б не можлива без фінансової підтримки Посольства Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні. Погляди, висловлені у дослідженні, представляють думку авторів та можуть не збігатися з позицією уряду Великої Британії.

Це дослідження присвячується світлій пам'яті директорки Фонду «Демократичні ініціативи» та нашого дорогого друга Ірини Бекешкіної, яка покинула нас 20 березня 2020 р. Її енергія рухала цим дослідженням від ранніх обговорень проекту в жовтні 2019 р. аж до закінчення опитування у

березні 2020. Її академічна добросесність, гострий розум та працьовитість спрямовували та надихали нас під час роботи над дослідженням та політичними рекомендаціями.

Перелік скорочень

ЛНР/ДНР – скорочена назва тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. До того ж вони були створені Росією для того, щоб замаскувати свій військовий та адміністративний контроль за окупованими територіями. Ми вимушені використовувати ці скорочення в наших анкетах та інструкціях для фокус-груп з метою забезпечити краще розуміння та чесні відповіді респондентів.

Донбас – загальна історико-географічна назва для Донецької та Луганської областей. В цьому дослідженні використовується як синонім для визначення підконтрольних українському уряду територій Донецької та Луганської областей.

ФГД-фокус-групові дискусії.

Основні висновки та рекомендації

Більшість мешканців Донбасу довіряють новому президенту та підтримують його політику. Водночас громадяни занепокоєні тим, як ці реформи втілюються, оскільки вони хочуть бачити позитивні зміни щодо свого добробуту у короткі строки. Однак епідемія COVID-19 у поєднанні з новим загостренням на фронті та економічною рецесією здатні зруйнувати довіру суспільства, яку здобули президент та новий уряд на Донбасі.

Луганська область виявилась більш вразливою до популізму та патерналізму, які підживлюються проросійськими політичними силами та російською дезінформацією. Під час фокус-групових дискусій на Донбасі ми також помітили, що подібне сприйняття властиве для представників шахтарських та прифронтових громад Донеччини.

Громадянська прихильність значної частини населення Донбасу (не менше 40-45%) вирішальною мірою залежить від спроможності центральних органів влади забезпечити мінімальний прийнятний рівень соціального забезпечення. Така ситуація зберігатиметься доти, доки Донбас залишатиметься економічно відсталим регіоном з обмеженими можливостями для збільшення кількості робочих місць та створення підприємств з високим рівнем середньої заробітної плати.

У разі серйозної рецесії, відносно заможні громади Донецької області з більшою вірогідністю можуть стати центрами нових протестних рухів, на відміну від депресивних громад Луганської області. Крім того, впровадження земельної реформи може наразитися на громадський спротив, якщо інтереси місцевих громад та фермерів не будуть захищені.

Якщо влада нехтуватиме вимогами громадськості щодо захисту довкілля, права на здобуття освіти російською мовою, або виявиться некомпетентною під час запровадження карантинних заходів та припинення зловживань з боку правоохоронних органів, на Донбасі спалахуватимуть масові стихійні протести. І хоча причини цих протестів обґрунтовані, є ризик того, що ними скористаються внутрішні та зовнішні сили, які прагнуть дестабілізувати життя в регіоні.

Незважаючи на становлення громадського активізму на Донбасі, місцеві корумповані еліти, що вороже ставляться до демократії, верховенства права та громадянського суспільства, не змінились, та знайшли способи

домовитись із адміністраціями колишнього та чинного президентів України. Якщо місцеві політики збережуть посади мерів або тіньових керівників громад на Донбасі, місцеві вибори 2020 року можуть призвести до відновлення проросійської популістської більшості в місцевих органах влади.

Втілення реформ на Донбасі має спиратися на розрахунки переваг і втрат для найбільш вразливих груп: дітей, пенсіонерів, внутрішньо переміщених осіб та людей, які живуть у громадах поблизу лінії розмежування. Наприклад, закриття місцевих клінік, лікарень та шкіл трактуватиметься громадянами як рішення уряду скоротити допомогу Донбасу. Це прискорить міграцію молоді та людей працездатного віку до інших регіонів чи за кордон.

Ідея «миру за будь-яку ціну» втратила підтримку серед більшості громадян України, які проживають у контрольованих урядом районах Донбасу.

Сьогодні будь-які політичні рішення щодо поступок Росії чи російським довіреним особам можуть призвести до соціальних заворушень. Громади Донбасу розділені в ставленні до можливих мирних ініціатив. Хоча більшість людей з нетерпінням чекають переговорів, прихильники миру на російських умовах та прибічники українського суверенітету готові виступити проти компромісів, які не відповідатимуть їхнім очікуванням.

Сьогодні будь-які політичні рішення щодо поступок Росії чи російським довіреним особам можуть призвести до соціальних заворушень. Громади Донбасу розділені в ставленні до можливих мирних ініціатив. Хоча більшість людей з нетерпінням чекають переговорів, прихильники миру на російських умовах та прибічники українського суверенітету готові виступити проти компромісів, які не відповідатимуть їхнім очікуванням.

Більшість громадян занепокоєні через дії, що були зроблені або ухвалені з метою продовження переговорного процесу. На думку мешканців Донбасу, бути впевненим у мирних ініціативах можна буде лише після повного припинення вогню на постійній основі, яке зробить можливим вільну торгівлю та пересування через лінію розмежування.

Спираючись на свої дослідження, Фонд «Демократичні ініціативи» пропонує рекомендації адресовані уряду, громадянському суспільству та міжнародним партнерам України. Вони пропонують основу для формування концепції відновлення миру як частини довгострокової стратегії з побудови стійких інклюзивних та мирних громад, для того щоб підтримати уряд у

проведенні реінтеграції. Рекомендації діляться на дві категорії: негайні (до кінця 2020 р.) та короткострокові (протягом 2021-2023 рр.).

НЕГАЙНІ

1. COVID-19 варто розглядати як серйозну загрозу добробуту багатьох домогосподарств на Донбасі, оскільки велика кількість сімей залежать від пенсій своїх старших родичів, які є особливо вразливими для коронавірусу.

З метою уникнути додаткової напруженості в регіоні, влада має невідкладно вжити наступних превентивних заходів:

- Забезпечити лікарні та госпіталі Донецької та Луганської області необхідною кількістю засобів особистого захисту та діагностичного обладнання для медперсоналу.
- Обмежити пересування для людей з інших регіонів, які найбільше вражені епідемією (окрім родичів, та тих хто постійно проживає в обох регіонах, за умови наявності засобів безпеки, та проходження перевірки температури).
- Відкрити КПВВ з метою забезпечити громадян, що прибувають з окупованих територій, засобами особистого захисту та необхідними ліками. Відкрити КПВВ під час першого етапу виходу з карантину та перепланувати заходи безпеки задля того, щоби зменшити час очікування та скоротити черги і зменшити вірогідність зараження.
- Обмежити релігійну службу та заохочувати дистанційне богослужіння в релігійних спільнотах.
- Дозволити родичам людей літнього віку отримувати за них пенсію та оплачувати їхні комунальні видатки, за умови, якщо пенсіонери висловлюють таке бажання.

2. COVID-19 може мати негативний вплив на працевлаштування та освіту для молоді на Донбасі.

Щоб запобігти радикалізації та відтоку молоді з громад Донбасу, ми закликаємо уряд та іноземних донорів розглянути такі кроки:

- Запровадити податкові пільги для підприємств, які наймають осіб віком від 17 до 25 років. Забезпечити цільові адресні виплати представникам працевлаштованої молоді, які працюють

понаднормово, щоб здобути нові кваліфікації, а також для тих, хто задіяний у створенні профспілок.

- Перепланувати розклад вступних екзаменів та початку навчального процесу в регіональних університетах і коледжах, щоб випускники мали достатньо часу для подання вступних заявок.
- Розробити комплексний план впровадження української мови та підтримувати його реалізацію необхідними людськими та технічними ресурсами (україномовні вчителі, книги, освітнє програмне забезпечення та мультимедійне обладнання). Найбільш ефективним буде впровадження цих змін в рамках програми «Нова українська школа».
- Створити більше можливостей для того, щоби молодь Донбасу могла безкоштовно вивчати іноземні мови (англійську), включаючи просунуті курси з математики, фізики, хімії, кібербезпеки.
- Збільшити освітні спроможності випускників шкіл та студентів через доступ до онлайн курсів західних університетів. Заохоти їхню участь наданням популярного мобільного та комп'ютерного програмного забезпечення на безкоштовній основі.
- Створити нові навчальні мережі, або покращити доступ до Інтернету в школах та бібліотеках, оновити комп'ютерне обладнання, щоб заохотити старшокласників витратити більше часу на самостійне навчання.
- Спростити процедуру видачі паспортів випускникам шкіл з окупованих територій.
- Перерозподілити бюджетні кошти, передбачені на молодіжні активності на Донбасі, для фінансування спортклубів при школах та ВНЗ, а також для підтримки змагань серед школярів та молоді.

3. Влада має діяти рішуче, щоби відновити правопорядок на Донбасі. Зміна очільників обласних та місцевих прокуратур, відділів поліції та СБУ, а також строк їх служби мають залежати від результатів розслідування злочинів, вчинених представниками місцевих політичних та бізнес-еліт.

4. Напередодні місцевих виборів (запланованих на жовтень 2020р.) всі політичні партії, які оголосили про відданість європейській інтеграції та

реформам, повинні об'єднати свої зусилля та ресурси для підтримки місцевих активістів, які готові боротися за посади мерів та очільників ОТГ. В іншому разі, проросійські сили та популісти здобудуть контроль над основними громадами Донбасу.

5. На стратегічному рівні керівництво держави має дотримуватися правила «спочатку безпека» на всіх переговорних майданчиках (Нормандська четвірка, Тристороння контактна група), а також просувати цю позицію при формуванні внутрішньої політики. На основі цієї позиції потрібно створити українську версію «Дорожньої карти для вирішення конфлікту», яка ставить безпеку, стале припинення вогню та подолання екологічних загроз над політичними питаннями. Це означає, що президент та уряд повинні уникати прямої взаємодії із ставлениками Росії, які маскуються під «вповноважених представників самопроголошених республік».

6. Запропонувати включити до Тристоронньої Контактної Групи в Мінську людей, які були змушені покинути свої домівки на окупованих територіях, а також тих, хто був звільнений від полону проросійських бойовиків. Присутність та участь людей, які, можливо, знали представників «ДНР / ЛНР» до війни, може сприяти стримуванню радикалізму обох сторін, та не дозволить Росії видавати себе за виразника «народу Донбасу». Участь таких людей, які представляють Донбас, повинна стати ключовою передумовою для предметних переговорів про політичні та соціальні положення Мінських угод.

КОРОТКОСТРОКОВІ

1. Середній та малий бізнес, а також самозайняті особи є основою громадянського суспільства на Донбасі. Таким чином, щоб зберегти політичну стабільність, надзвичайно важливо допомогти підприємцям пережити період епідемії та економічної рецесії. Уряд має звернути особливу увагу на надання позик під низький відсоток для підприємців (в т.ч. на Донбасі) та заохочувати їх брати участь у державних тендерах на національному та регіональному рівнях.

2. Упровадження освітньої реформи та реформи охорони здоров'я, особливо коли це стосується закриття або об'єднання шкіл та лікарень, повинно здійснюватися лише на основі відкритих та інклюзивних консультацій з членами відповідних громад. Негативні наслідки таких рішень для громад мають бути компенсовані, і такі компенсації повинні схвалюватися людьми

в такий спосіб, щоб освітні та медичні послуги залишалися доступними для всіх зацікавлених громад.

3. Імплементация земельної реформи має передбачати преференції для місцевих фермерів, яким варто надати необхідні ресурси для придбання державних сільськогосподарських угідь та позики з низькими відсотками для будівництва малих та середніх місцевих підприємств з переробки сільськогосподарської продукції. Особливу увагу звернути на захист майнових прав: зробити процедуру реєстрації земельних ділянок найбільш прозорою та доступною для тих, хто досі не має необхідного права власності.

4. Після COVID-19 проблема екологічного забруднення може призвести до нової кризи на Донбасі. Внаслідок цього політика управління промисловими та побутовими відходами, створення сміттєпереробних заводів та запровадження екологічних та протизабруднювальних технологій сприятиме створенню нових робочих місць та дасть змогу запобігти надзвичайним ситуаціям в регіоні.

5. Залучення державних та приватних інвестицій для ремонту доріг та створення системи доступного громадського транспорту (автомобільного та залізничного) сприятиме вирішенню соціальних та побутових питань та стимулюватиме рух трудових ресурсів, пожвавить підприємницьку діяльність у депресивних громадах Донбасу.

6. На рівні внутрішньої політики влада повинна подвоїти свої зусилля заради нормалізації умов життя в прифронтових громадах, спростити бюрократичні процедури, які регламентують стосунки між окупованими та неокупованими територіями, та посилити гуманітарні відносини із спільнотами та людьми на окупованому Донбасі.

7. Оскільки один із можливих сценаріїв розвитку на Донбасі є «заморожений конфлікт», існує потреба в інформаційній кампанії, яка пояснювала б основні елементи діяльності справжньої миротворчої місії і як різні мандати ООН можуть вплинути на майбутнє Донбасу (коли сили ООН будуть розташовані на лінії розмежування / коли сили ООН будуть забезпечувати мир на раніше окупованих територіях). Наразі лише 51% мешканців Донецької та 30% мешканців Луганської областей підтримують ідею миротворчої місії ООН.

Частина 1. Соціальні та економічні очікування на Донбасі: основні зміни та найбільш поширені перестороги

Вибори 2019 року стали моментом відновлення надії. Ця ідея була озвучена громадянами на всіх фокус-групах, за винятком обговорення у Красногорівці, прифронтовому місті Донецької області, що перебуває під постійною загрозою бойових дій.

Наші спостереження підтверджуються результатами опитування. Якщо в листопаді 2018 року, лише 4% опитаних у Донецькій та 1% в Луганській областях довіряли президенту України, то у березні 2020 року, рівень довіри до президента зріс до 36% у Донецькій і 4% у Луганській областях.

Такі зміни у громадській думці вельми контрастують із негативним сприйняття громадянами щоденних проблем та оцінкою спроможності влади справлятися з ними.

Після президентських виборів у квітні 2019 року мешканці Донбасу не відчули серйозних позитивних змін у своєму житті, хоча відносно більше респондентів зазначили, що погіршення умов життя припинилося.

Згідно з опитуванням, 43% респондентів у Донецькій та 41% у Луганській областях визначили свої життєві умови як задовільні, з певними труднощами, а 38% респондентів у Донецькій та 37% у Луганській областях зазначили про певні проблеми (але не критичного характеру). Крайню оцінку (відсутність проблем / серйозні проблеми) озвучила значно менша кількість респондентів. У Донецькій області крайні оцінки (відсутність проблем та наявність критичних проблем) дали по 9% респондентів. Водночас на Луганщині 14% заявили про серйозні проблеми та вдвічі менше – 7% – сказали, що не мають жодних проблем.

Варто зазначити, що у більш розвинутій та урбанізованій Донецькій області простежується вищий рівень задоволеності діями нового уряду: 37% мешканців Донецької області розповіли про певні покращення у своєму повсякденному житті, однак лише 17% респондентів на Луганщині заявили про те саме.

На місцевому рівні ми можемо бачити схожу картину. На Донеччині респонденти значно частіше, ніж у Луганській області, зазначали про покращення у процесі вирішення місцевих проблем. 43% респондентів у Луганській області заявили, що локальні проблеми майже не вирішувались, а 30% сказали, що зусилля органів місцевого самоврядування були безуспішними. В той самий час лише 17% респондентів Донецької області заявили про те, що нічого не було зроблено і 26% нарікали на безуспішність дій місцевої влади.

Крім того, опитування показало, що респонденти з Донецької області більше задоволені процесом вирішення місцевих проблем, ніж мешканці Луганщини. І хоча невелика кількість респондентів з Донецької області відзначила вирішення певних проблем (лише 22% загадали про відновлення зруйнованої інфраструктури, нормальне функціонування державних служб, 17% – про вирішення проблем тимчасово переміщених осіб, 17% – залучення інвестицій, 10% – забезпечення верховенства права та боротьбу із злочинністю), ці цифри значно вищі, ніж відповідні показники для Луганської області (23% відмітили відновлення зруйнованої інфраструктури, 4% – нормальне функціонування громадських служб, 3% – вирішення проблем тимчасово переміщених осіб, 1% – залучення інвестицій, 4% – забезпечення правопорядку та боротьбу із злочинністю).

Така різниця між суспільними оцінками може бути пояснена різними показниками економічної активності населення для Донецької та Луганської областей, що у свою чергу відображається на більших надходженнях для місцевих бюджетів та більших можливостях для місцевої влади. Наприклад, Донецька область у 2019 році посіла 2-ге місце за рівнем середньої заробітної плати, тоді як Луганська область лише 20-те.

Таким чином, не дивно, що на Донеччині частка респондентів, які зазначили, що певні проблеми їхнього регіону було вирішено, зросла з 31% в 2018 р. до 47% у 2020 р. У 2020 р. частка тих, хто заявив про відсутність змін, зменшилася з 23% до 17%.

Тим часом у Луганській області ситуація протилежна. Частка респондентів, які говорили про провал спроб місцевої влади вирішити проблеми, зросла з 21% до 30%, тоді як частка тих, хто заявив про відсутність будь-яких змін, залишилася на високому рівні – 43%. Під час фокус-груп в Луганській області учасники часто скаржилися на поганий рівень медичних послуг у місцевих лікарнях та недостатні можливості для працевлаштування,

переважно через занепад підприємств.

Про різницю між соціальними та політичними умовами в Донецькій та Луганській областях добре свідчить диспропорція у громадській думці стосовно можливих варіантів державної підтримки. Дослідження показало, що на Луганщині більше респондентів (30%), ніж на Донеччині (22%) надають перевагу субсидіям та знижкам на необхідні товари та комунальні послуги. З іншого боку, в Донецькій області більше респондентів (22%) хотіли б отримати безвідсоткові кредити на відкриття власного бізнесу, ніж у Луганській області (5%).

Варто також відзначити, що майже 1/5 респондентів у Луганській області не визначились стосовно державної підтримки, оскільки їм було запропоновано обрати лише один варіант відповіді. На нашу думку, це варто розглядати як бажання отримувати декілька варіантів допомоги одночасно.

Незважаючи на різницю у економічній спроможності регіонів, мешканці підконтрольних територій Донецької та Луганської областей єдині у думці про те, що певні проблеми стали значно складнішими.

Наприклад, якщо порівняти опитування 2018 та 2020 років про чинники, що непокоять мешканців Донбасу, можна побачити, що певні проблеми погіршилися.

Наприклад, у Донецькій області люди більше за все бояться зростання злочинності (з 18% у 2018 р. до 33% у 2020 р.), безробіття (з 10% до 31%), закриття бізнесу (з 30% до 38%), голоду (з 26% до 38%), масових заворушень (з 22% до 33%), невиплати зарплат і пенсій (з 35% до 50%), розпаду України (з 17% до 34%), військових бойових дій (з 31 до 45%), пригнічення російської мови (з 11% до 20%), вступу до НАТО (з 10% до 28%), краху уряду (з 5% до 20%).

Незважаючи на те, що погляди стосовно основних загроз значно не змінилися в Луганській області, вони все одно викликають занепокоєння. Зростає частка тих, хто боїться зростання злочинності (з 7% у 2018 р. до 13% у 2020 р.), безробіття (з 15% до 21%), атаки з боку Росії (від 2% до 9%), зупинки бізнесу (з 7% до 14%), краху України (від 9% до 19%), колапсу уряду (з 2% до 15%).

На початку березня, перед епідемією COVID-19 та карантинном, страх захворіти був основним для 50% респондентів Донецької та 31% Луганської

області. В той же час відносна більшість мешканців Луганщини (40%) найбільш за все боялася відновлення бойових дій, так само як і 45% респондентів із Донецької області. Страх припинення виплати зарплат і пенсій також переважає серед мешканців обох областей (50% респондентів Донецької області і 39% – Луганської).

В цьому контексті не дивує той факт, що бажання побачити підвищення зарплат, пенсій та пільг переважає серед мешканців Донецької (37% респондентів) та Луганської областей (35% респондентів). Крім того, покращення системи надання медичних послуг вимагають 35% в Донецькій та 34% в Луганській областях. Варто зазначити, що на Донеччині зросли очікування щодо пільг (з 32% у 2018 р. до 37% у 2020 р.), а на Луганщині зросла потреба в кращих медичних послугах (з 32% у 2018 р. до 34% у 2020 р.).

Потреби в соціальних пільгах та кращих медичних послугах зросли порівняно з 2018 р.

Ключові висновки частини 1:

- Поєднання таких факторів, як епідемія COVID-19, нові зіткнення на фронті та економічний спад можуть підірвати довіру громадськості, яку отримали президент та новий уряд у 2019 р.
- Луганська область виявилась більш вразливою до популізму та патерналізму, які підживлюються проросійськими силами та російською пропагандою.
- Варто також зазначити, що у фокус-групах у певних громадах Донецької області, таких як шахтарські та прифронтові громади, також виявлено поширеність подібних патерналістських настроїв.
- Громадська прихильність значної частки населення Донбасу (не менше 40–45%) критично залежить від спроможності органів центральної влади підтримувати мінімально допустимий рівень соціального забезпечення.
- Така ситуація зберігатиметься, якщо Донбас залишиться у економічному занепаді, з обмеженими можливостями для створення нових робочих місць та підприємств з високою середньою заробітною платою. Опитування показало, що 65% респондентів в обох регіонах очікують відновлення виробництва та нових можливостей для

працевлаштування. Більше того, кількість згадування цих проблем зросла порівняно з 2018 роком (Очікування, надії та тривоги Донбасу: динаміка суспільних настроїв та рекомендації щодо державної політики, "ДІФ", 2019), коли 44% мешканців Донецької та 54% Луганської областей позначили їх.

Частина 2. Місцевий активізм, протестні рухи та проблеми місцевого самоврядування на Донбасі

Слабкість органів місцевого самоуправління та обласних адміністрацій Донбасу залишилися на тому самому рівні, незважаючи на трансформації на національному рівні.

Порівняння опитувань 2018 та 2020 років показує суттєві зміни у громадській оцінці місцевих проблем на Донбасі:

1. Відбулося значне зниження у позитивній оцінці зусиль місцевої влади з відновлення зруйнованої інфраструктури (з 43% у 2018 р. до 22% у 2020 р.), надання медичних послуг (з 12% до 3%), організації оборони (з 10% до 3%), забезпечення правопорядку (з 18% до 10%).

2. Відносне поліпшення у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб (з 9% у 2018 р. до 17% у 2020 р.) та залучення інвестицій (з 4% до 11%).

На Донбасі невдоволення якістю вирішення локальних проблем зростало на тлі громадського розчарування станом забезпечення прав людини. Згідно з опитуванням, 70% респондентів із Донеччини і 50% із Луганщини переконані, що їхні права порушуються. Лише 24% респондентів у Донецькій та 38% у Луганській областях мають протилежну думку.

Більшість людей незадоволені ситуацією із забезпеченням економічних і соціальних прав, таких як працевлаштування (55% для обох областей), достойні соціальні виплати та адекватний рівень оплати праці (56% респондентів у Донецькій та 49% у Луганській областях згодні із цим твердженням). Однак така картина є загальною для України.

Проте, якщо порівняти з іншими регіонами України, мешканці Донбасу більше занепокоєні екологічними проблемами (44% у Донецькій та лише 6% у Луганській областях), порушенням права користуватися рідною мовою (33% у Донецькій та лише 7% у Луганській областях) та права на безпеку та правовий захист (27% для Донеччини та 21% для Луганщини).

Існують також регіональні розбіжності. Якщо в Луганській області люди

більше занепокоєні через особисті свободи, гідність та презумпцію невинуватості (19% проти 11% в Донецькій області), мешканців Донецької області більше турбує свобода пересування (21% проти лише 9% у Луганській області), свобода слова та політичні права (право на мирні зібрання, виборчі права, право на протести) (21% проти 11% у Луганській області).

Фокус-групи показали, що люди частіше звинувачують місцеві органи влади, ніж центральні у поганому забезпеченні їхніх прав, хоча вони визнають, що в 2014–2018 роках центральні органи влади були відповідальні за більшість випадків порушення їхніх прав.

Переважання негативної оцінки життєвих умов та поганий рівень захисту різноманітних прав і свобод мають незначний вплив на протестні настрої на Донбасі. Зокрема, 41% респондентів з підконтрольних Україні територій Донецької та 41% – з Луганської областей не очікують масових протестів та демонстрацій у своїх громадах. 33% респондентів із Донеччини та 39% із Луганщини, вважають їх неможливими. Лише 19% опитаних мешканців Донецької та 16% Луганської областей бачать високу вірогідність протестів.

Проте мешканці Донбасу готові долучитися до протестів у разі значного погіршення соціальних стандартів. За таких умов до протестних рухів приєдналися б 46% респондентів із Донецької та 29% з Луганської областей.

Основні чинники, що можуть спричинити масові протести на Донбасі, – це зростання вартості комунальних послуг (59% респондентів із Донецької та 57% із Луганської областей вказали цей фактор) та закриття підприємств (47% мешканців Донецької та 32% Луганської областей згадали цю проблему).

У ситуації з епідемією COVID-19, важливо зазначити, що одним із чинників участі в протестах для 24% респондентів Донецької та 25% Луганської областей може стати погіршення в системі охорони здоров'я.

За нашими спостереженнями, місцеві протести у найближчому майбутньому можуть бути зумовлені невирішеними хронічними проблемами: зловживання з боку правоохоронних органів, погіршення екологічної ситуації, занедбаний стан транспортної інфраструктури. Ці чинники соціального невдоволення можуть бути запущені через поширення фейкової інформації через Інтернет та соціальні мережі.

Під час фокус-груп громадяни скаржилися на поширення наркотиків та наркозалежності, особливо серед молодих людей, звинувачуючи поліцію у бездіяльності. Поверхова діяльність поліції у депресивних громадах лише дратують та відштовхують людей. Велика кількість респондентів не очікують, що поліція захищатиме їх та боротиметься із злочинністю, більш того, поліцейських підозрюють у змові зі злочинцями.

Проблеми довкілля викликають серйозне громадське занепокоєння в обох регіонах. Респонденти наголошували на таких проблемах, як забруднення місцевих річок хімічними відходами із заводів. Водночас мешканці шахтарських містечок і великих індустріальних центрів Донецької області жалілися на безвідповідальне ставлення органів місцевої влади до захисту навколишнього середовища, їхню бездіяльність в озелененні територій, очищенні забрудненого повітря та води, знищенні небезпечних рослин (амброзією).

Потенційні протести будуть спрямовані проти установ та груп, що вважаються джерелами проблем.

Опитування показує, що більшість мешканців Донбасу вважають, що реальну владу в регіоні ділять між собою центральні органи влади, в особі президента та Кабінету міністрів (таку думку поділяють 38% респондентів із Донецької та 29% з Луганської областей), місцеві державні адміністрації (43% у Донецькій та 29% у Луганській областях) та місцеві сили в особі олігархів, бізнесменів та політиків (35% респондентів на іта 36% на Луганщині).

Варто зазначити, що мешканці Донбасу вважають представників місцевого бізнесу (25% в Донецькій та 15% в Луганській областях) та місцеві злочинні угруповання (17% респондентів у Донецькій та 9% у Луганській областях) не менш впливовими, ніж правоохоронні органи (лише 12% респондентів із Донеччини та Луганщини). Кількість людей, які вважають, що саме громадяни мають контроль над ситуацією, дорівнює статистичній похибці.

Отже, існує ризик що протестні настрої можуть бути використані різними стейкхолдерами один проти одного, що стане причиною нецільового використання цінних ресурсів та послабить можливості для протистояння російській агресії.

Крім того, фокус-групи підтвердили, що довоєнні еліти стали перепорою для змін на Донбасі. За останні 12 місяців вони встигли перегрупуватися та

вступити у перемовини з представниками нового президента та уряду.

Серйозну стурбованість викликає той факт, що більшість громадян не розглядають вибори як інструмент до зміни ситуації та впливу на центральні органи влади.

На жаль, такі суспільні настрої спостерігалися і протягом минулих років, і не змінилися після виборів 2019 року. Велика кількість людей не готові персонально брати участь у політичних процесах на місцевому рівні та чинити тиск на органи місцевої влади, оскільки вони не вірять, що у такий спосіб можна досягти необхідних цілей.

Розповідаючи про певні позитивні зміни у своїх громадах, люди зазначили про те, що відповідальне голосування може змінити ситуацію та привести до влади більш відповідальних та компетентних лідерів.

Проте громадяни впевнені, що їхній вибір не має сенсу, оскільки все залежить від політиків, які мають реальну владу та збережуть її у будь-якому разі.

Важливою причиною для переважання суспільної апатії на Донбасі є переконаність громадян у тому, що центральні органи влади не думають про них. Респонденти часто розповідали про те, що влада на місцях зосереджена в руках «старих еліт», яким властиві методи підкупу виборців. У зв'язку з цим нові лідери не можуть здобути підтримку на виборах.

Розчарування та відсутність альтернатив є головними чинниками, які сприяють підкупу виборців. Вражає те, що багато людей обізнані та відкрито говорять про те, що вибори на одномандатних округах у липні 2019 р. виграли кандидати, які скуповували голоси пенсіонерів. Деякі респонденти не засуджують і пояснюють таку практику тим, що влада не виплачує гідні пенсії.

Ми вважаємо, що поширена серед громадян низька оцінка власної спроможності впливати на місцеву політику зумовлена браком обізнаності про нових лідерів, які можуть кинути виклик місцевим елітам.

В результаті цього громадяни, що активно та відкрито підтримували армію та центральні органи влади, почувають себе у меншості та невизначеності. Вони занепокоєні, оскільки вважають, що новий президент та уряд перестали підтримувати та захищати їх.

Стурбованість викликає й виснаження моральних та фізичних ресурсів активних громадян. Вони втрачають упевненість у своїх мотивах та у спроможності державної влади виконувати свої зобов'язання на Донбасі.

Основні висновки частини 2:

- Незважаючи на становлення громадського активізму на Донбасі, місцеві корумповані еліти, що вороже ставляться до демократії, верховенства права та громадянського суспільства, не змінилися та знайшли способи домовитись із адміністраціями колишнього та чинного президентів України.
- У разі серйозної рецесії відносно заможні громади Донецької області з більшою вірогідністю можуть стати центрами нових протестних рухів, на відміну від депресивних громад Луганської області.
- Нехтування вимогами громадськості щодо захисту довкілля та права на отримання освіти російською мовою, некомпетентне впровадження карантинних заходів та зловживання з боку правоохоронних органів можуть спричинити стихійні масові протести на Донбасі. І хоча причини цих протестів є обґрунтованими, існує ризик того, що ними скористаються політичні сили, що прагнуть дестабілізувати ситуацію в регіоні.
- Зміна поточної ситуації вимагає заміни місцевої влади, що десятиліттями зловживає місцевими ресурсами та ставить перепони для розвитку громад.
- Якщо місцеві корумповані еліти збережуть посади мерів або тіньових керівників громад на Донбасі, місцеві вибори 2020 року можуть призвести до відновлення проросійської популістської більшості в місцевих органах влади.

Частина 3. Роль центральних органів влади в імplementації ключових реформ

Вибори 2019 року і повна зміна влади зумовили значне зростання надій і очікувань громадян на краще життя, однак ставлення до реформ залишилось негативним.

З одного боку, загальнонаціональне опитування, проведене в грудні 2019 р., виявило, що лєвова частка людей зі східного регіону (61%), що включає в себе Донецьку та Луганську області, прихильно ставляться до зусиль президента щодо продовження реформ і вважають його основною рушійною силою реформ.

З іншого боку, 63% респондентів визнають, що вони не зможуть витримати погіршення у їхньому добробуті навіть у короткостроковій перспективі. Крім того, 64% погоджуються із твердженням, що більшість українців потребує підтримки від влади.

Порівнюючи результати цього спостереження з результатами дослідження громадської думки в 2017–2018 роках, ми можемо сказати, що люди на Донбасі стали більш проінформованими про переваги та прогалини таких реформ, як освітня реформа, реформа охорони здоров'я, децентралізація, а також стали більш критичними до провалів місцевої влади в імplementації цих реформ.

Освітня реформа та реформа охорони здоров'я виявились найбільш критикованими напрямками урядової політики. Опитування, проведене у грудні 2019 року, показало, що мешканці Донбасу, так само, як і мешканці інших східних областей (54%), вважають реформу охорони найважливішою поряд з антикорупційною реформою (49%).

Важливо зазначити, що громадський запит на модернізацію системи охорони здоров'я є результатом послаблення фізичного та психічного здоров'я, внаслідок погіршення умов життя в перші роки війни та економічного спаду в 2012–2016 рр. Згідно з регіональним опитуванням у лютому-березні 2020 р., 34–35% респондентів в обох областях очікують покращення медичних послуг, що ставить цю проблему на третє місце серед проблем регіону.

І хоча якість медичних послуг значно поліпшилася, вона все ще нижча порівняно з довоєнними роками. Згідно з опитуванням, 50% респондентів із Донецчини (1-ше місце за кількістю згадувань) та 31% респондентів із Луганщини (4-те місце за кількістю згадувань) бояться захворіти. Важливість цієї проблеми зросла в Донецькій області (з 30% в 2018р. до 50% в 2020р.) та залишилася на доволі високому рівні в Луганській (зменшення з 44% до 31%). Такий розрив між очікуваннями та реальністю змушує людей більше турбуватися про майбутні наслідки реформи охорони здоров'я.

Негативне ставлення до реформи охорони здоров'я сформоване на основі повсякденного досвіду, коли люди стикаються із зростанням цін на ліки, поганою якістю лікування в комунальних та державних закладах охорони здоров'я.

Фокус-групи показали, що адміністрації лікарень та лікарі не пояснюють пацієнтам переваги, що дає реформа (електронна реєстрація на прийом та можливості отримати безкоштовні ліки). Це означає, що краще адміністрування та комунікація з людьми, особливо з пенсіонерами могли б покращити не тільки сприйняття, а й упровадження реформи охорони здоров'я.

Водночас люди не розуміють, чому центральні та місцеві органи влади ухвалюють рішення розформувувати та переносити в інші міста важливі медичні відділення (такі як гінекологія, інфекційні відділення та педіатрія). Це розглядається людьми як управлінський прорахунок, оскільки важливі та невідкладні медичні послуги стали недоступними через погані дороги та нерегулярне транспортне сполучення між громадами Донбасу.

Рішення уряду розпочати земельну реформу сприймається на Донбасі переважно негативно. Згідно з опитуванням, проведеним у червні 2019р., 47% мешканців Донбасу вважають ідею відкриття ринку землі абсолютно неприйнятною. Вищим рівень несприйняття є лише на Півдні України (50%).

У сільських районах Донбасу земельна реформа викликає непорозуміння та гнів. Особливо люди протестують проти великого розміру ділянки, яку може придбати один землевласник.

Мешканці сільських громад бояться, що максимальний розмір земельної ділянки у 10 000 га на особу зробить громадян беззахисними перед великими агрохолдингами. За короткий термін фермери збанкрутують, а місцеві громади втратять важливі статті доходу. Людей в сільських

громадах непокоять також відтік кваліфікованої робочої сили та скорочення спеціалістів, які є важливими для аграрного виробництва. Такий відтік підриває економічну спроможність громад. Інше питання, яке потребує розгляду на найвищому державному рівні, – захист майнових прав громадян на землю. Згідно з опитуванням у червні 2019 р., 38% мешканців Донбасу є землевласниками: 25% отримали право власності, а 13% мають земельні ділянки, право власності на які досі не захищено.

Утім варто зазначити, що багато громадян (до 50%) готові підтримати земельну реформу. Наприклад, респонденти молодшого та середнього віку, що є малими підприємцями, відкрито підтримують реформу та очікують позитивного ефекту від впровадження ринку землі.

Варто відзначити, що результати фокус-груп підтверджують результати попередніх досліджень: у червні 2019 р. 21% мешканців Донбасу заявили, що земельні ділянки продавати можна, але не іноземцям; 17% підтримують запровадження ринку землі, якщо будуть існувати обмеження на загальну площу земельних ділянок для одного власника, 4% підтримують відкриття ринку землі без жодних обмежень, 3% підтримують цю ідею, за умови, якщо влада забезпечить справедливу ціну на землю.

Земельна реформа може відбутися без заворушень, якщо центральна влада дозволить місцевим громадам спрямувати певну частку доходів від приватизації землі на проекти з місцевого розвитку, забезпечить конкурентні аукціони з продажу землі, а також створить умови, при яких земля використовуватиметься новими землевласниками за призначенням.

Люди, особливо у сільській місцевості, обізнані стосовно переваг та недоліків реформи децентралізації. Люди розуміють, що позитивні зміни у їхніх містах та містечках (розбудова та відновлення інфраструктури та доріг) відбулися завдяки створенню громад та збільшенню регіональних бюджетів.

Серед інших позитивних змін в громадах Донбасу відзначають:

- Зручність використання системи е-реєстрації в закладах охорони здоров'я і можливості отримувати консультації від сімейного лікаря на постійній основі.
- Вдосконалення початкової школи завдяки впровадженню програми «Нова українська школа».

- Ефективне функціонування центрів наданням адміністративних послуг.

Однак люди занепокоєні, що через слабкість місцевих малих та середніх підприємств доходи місцевих бюджетів упадуть. У такому разі їхні громади постраждають через нестачу коштів на базові послуги, якщо уряд не надаватиме їм фінансову допомогу.

Позитивний вплив реформ часто нівелюється внаслідок слабких заходів із захисту певних вразливих груп. Згідно з нашими спостереженнями, це пенсіонери, діти та молодь (0-20 років), внутрішньо переміщені особи та люди, що мешкають у прифронтовій місцевості.

Пенсіонери, особливо ті, хто працює, часто нарікали на неможливість отримати субсидії, хоча їхні витрати на комунальні послуги становлять 40–50% від їх сукупного доходу. Крім того, мешканці сільських громад часто згадували проблеми з оплатою за газ, посиляючись на незрозумілість нових платіжок для людей літнього віку.

У Донецькій та Луганській областях респонденти обурювалися через несправедливий та принизливий процес визначення особи (верифікації) ВПО. Зокрема, люди зазначають, що перевірки ВПО стали джерелом корупції та проводяться з метою позбавити громадян статусу ВПО і належних виплат.

У прифронтових громадах Донбасу люди зазвичай скаржилися на погану роботу служби швидкої медичної допомоги та на відмову лікарів виписувати ліки на базі аналізів та діагностики, що були проведені на окупованих територіях.

Мешканці прифронтових громад особливо незахищені від нестабільності та поганого управління. Вони зазначають, що центральні та регіональні органи влади не здатні надати їм базові послуги та захистити найбільш вразливі групи населення (пенсіонерів, людей з інвалідністю, дітей, багатодітні сім'ї, неповні сім'ї).

Працюючи на лінії розмежування, експерти Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва побачили серйозні розбіжності між різними громадами щодо оцінки ставлення уряду до них. Наприклад, у Станиці Луганській (Луганська область) люди відчувають присутність органів центральної влади і позитивно оцінюють їхню діяльність, тоді як у Красногорівці (Донецька область, менше 2 км від лінії фронту), люди відчувають себе

покинутими та наводять приклади того, як влада ігнорує їх протягом останніх шести років.

Загалом жителі Донбасу серйозно занепокоєні через майбутнє своїх дітей. Майже в усіх кластерах дослідження (великого промислового міста) люди не бачать достойного життя для своїх дорослих дітей.

У шахтарських містечках підлітки, чиї батьки працюють шахтарями, не бачать можливостей для постійного працевлаштування. Звідси, з одного боку, люди хочуть, щоб їхні діти покинули регіон заради кращого життя. З іншого боку, виникає занепокоєння, що відтік молоді може призвести до повного занепаду громад.

Таким чином, як і протягом попередньої рецесії 2008–2013 років, існує серйозний ризик нової хвилі радикалізації молоді, що може бути спрямовано проти Української держави.

Основні висновки частини 3:

- Більшість мешканців Донбасу довіряють новому президенту та підтримують його політику. Водночас люди занепокоєні тим, як втілюються реформи, оскільки вони хочуть побачити позитивні зміни щодо свого добробуту найближчим часом (до року-півтора).
- Реалізація реформ на Донбасі має спиратися на розрахунки переваг і втрат для найбільш вразливих груп: дітей, пенсіонерів, ВПО та людей, які живуть у прифронтових громадах.
- Закриття місцевих поліклінік, лікарень та шкіл трактуватиметься громадянами як рішення уряду скоротити допомогу Донбасу. Це прискорить міграцію молоді та людей працездатного віку до інших регіонів чи за кордон.
- Впровадження земельної реформи може стикнутися із серйозним громадянським спротивом, якщо інтереси місцевих громад та фермерів не будуть захищені.

Частина 4. Ставлення до Росії, проблема війни та очікування від мирного процесу

Основною вимогою більшості громадян є мирне вирішення конфлікту. Більшість мешканців Донбасу (63% в обох регіонах) впевнені, що лише мир здатний відновити довоєнну соціально-економічну ситуацію.

По суті, люди очікують відновлення промислових підприємств, які постраждали або були закриті протягом років рецесії, які б могли забезпечити фінансові ресурси для розвитку їхніх громад.

Спираючись на дані дослідження та порівняння з попередніми роками, ми можемо стверджувати, що «мир» розглядається мешканцями Донбасу як спосіб повернутись до довоєнного рівня життя. Згідно з опитуванням, 64% мешканців Донецької та Луганської областей вважають, що їхнє життя значно або певною мірою покращиться, якщо війна закінчиться.

Як наслідок, існує серйозний ризик, що відсутність очікуваного миру та тривалий економічний занепад можуть зробити громадян ще більш вразливими до російської пропаганди та популізму.

Ми вважаємо, що в залежності від ставлення до питання війни та миру, мешканців Донбасу можна розділити на три умовні групи. Задля зручності ми використовуємо умовні назви для цих груп: «прибічники російського підходу до миру», «шукачі компромісу» та «захисники суверенітету».

Варто зазначити, що межа між «прибічниками російського підходу до миру» та «шукачами компромісу» є розмитою. Деякі представники цих груп є опортуністами: вони вважають, що Україна має вдатись як до прямих переговорів з «ДНР/ЛНР», так і здійснювати тиск на Росію або навіть контратакувати в разі нападу.

Такі припущення, зроблене на основі фокус-груп, підкріплюється результатами регіонального опитування громадської думки.

Люди, яких можна визначити як «прибічників російського підходу до миру», очікують, що війна буде завершена на будь-яких умовах, які задовольнили б іншу сторону. Їхнє головне бажання – відновити довоєнний стан речей. 14–20% мешканців Донецької області та 34–40% мешканців Луганської

вважають будь-які компроміси прийнятними заради миру. Водночас частка зятятих прихильників Росії в обох регіонах становить лише 10–12% населення.

Люди, які належать до групи «прибічників російського підходу до миру», схильні розглядати нинішній конфлікт як «громадянську війну», «конфлікт між олігархами», або «змагання іноземних сил», або як суміш цих поглядів на причини та суть конфлікту.

Більшість людей у цій групі уникають того, щоб називати конфлікт зовнішньою агресією та визнавати Росію агресором. Вони бачать конфлікт як перешкоду на шляху відновлення добробуту в їхніх громадах та в країні. Серед них поширене уявлення про те, що у разі закінчення війни, гроші, які виділялись на армію, підуть на підвищення якості життя.

Згідно з опитуванням, така група серед мешканців Луганської області сягає 40%: 39% мешканців Луганської області заперечують будь-яку участь Росії у конфлікті, та 43% не погоджуються з тим, що Україна та Росія знаходяться у стані війни. Більше того, 38% мешканців Луганської області підтримують ідею прямих переговорів з «ДНР/ЛНР» та визнають їхню легітимність, а 44% вважають, що Росія лише постачає гуманітарну допомогу на постраждалих від війни Донбас.

В Донецькій області частка таких громадян значно менша: лише 20% респондентів вважають, що Росія не перебуває у стані війни з Україною, та 19% вважають гарною ідеєю визнати «ДНР/ЛНР» та вести прямі переговори з ними.

Люди, яких можна віднести до «шукачів компромісу», вірять, що «ДНР/ЛНР» можуть мирно співіснувати з Україною. Варто зазначити, що ця група респондентів є найбільшою на Донбасі. Вона поступово зростає з 2018 р. Опитування показало, що 50% людей в обох регіонах вважають, що досягнення миру вимагає певних компромісів, але не за будь-яку ціну.

Члени цієї групи допускають можливість окремого існування «ДНР/ЛНР», якщо мешканці територій по обидві сторони матимуть довоєнні можливості, такі як безпечне пересування, торгівля та працевлаштування.

Люди, особливо ті, хто проживає на прифронтових територіях, впевнені, що після певного періоду добробуту та кращого врядування в Україні мешканці окупованих територій переконуються у вигоді повернення до України на

довоєнних умовах.

Люди, які належать до цієї групи, не приймають жодних поступок, пов'язаних з змістовним наповненням «особового статусу»: повна амністія, формування поліції з представників незаконних збройних угруповань, призначення суддів та прокурорів ватажками «ДНР/ЛНР».

Однак опитування показало, що такі настрої сильніші у Донецькій, ніж у Луганській області. Наприклад, місцеві вибори на умовах керівництва «ДНР/ЛНР» неприйнятні для 68% респондентів із Донецької та 35% респондентів із Луганської областей, переведення бойовиків «ДНР/ЛНР» у поліцейські сили, суди та прокуратуру неприйнятне для 60% мешканців Донеччини та 30% жителів Луганщини.

Варто відзначити, що жінки, та молодші респонденти обох статей часто висловлюють надії на мир, пов'язуючи їх з президентом Зеленським. Ці очікування засновані на тому, що Зеленський не представляє олігархів, що наживаються на війні, і що він є незалежним від військових та «старих» політиків.

Мешканці, які очікують на мир, незалежно від рівня довіри до президента Зеленського, занепокоєні, що т.зв. «сили зла» («націоналісти», «добробати», «нацкорпус», «ті, хто наживається на війні») не дозволять йому вжити необхідних заходів для досягнення миру, що президент злякається їх та відступить.

Антивоєнні настрої серед цих громадян підживлюються уявленням про те, що мир підриває політика винагород військовим за ведення бойових дій проти ворога.

Водночас мешканці Донбасу готові піти на такі поступки Росії, які підривають державний суверенітет та провокують внутрішню напруженість:

- Надання та включення до Конституції спеціального статусу для окремих районів Донецької та Луганської областей є прийнятним для 48% респондентів Донецької області та 52% респондентів Луганської області.
- Закріплення російської мови у Конституції як другої державної прийнятне для 60% респондентів Донеччини та Луганщини.
- Затвердження закону про нейтральний та позаблоковий статус України

прийнятне для 43% респондентів із Донецької області та 54% з Луганської. Однак це залишається неприйнятним для 38% респондентів з підконтрольних територій Донеччини. Крім того, за останні 14 місяців кількість прихильників нейтрального статусу України в Донецькій області зменшилася з 53% до 41%, а кількість прихильників інтеграції в НАТО зросла з 21% до 31%. У Луганській ж області лише 15% жителів підтримують інтеграцію в НАТО.

Групі «захисників суверенітету» властиве глибоке переконання, що примирення неможливе, а конфлікт у найкращому разі лишиться «замороженим». Згідно з опитуванням, ця група об'єднує 31–33% мешканців Донецької та 15–20% Луганської областей, які підтримують розвиток економіки та оборонної сфери у відповідь на російську агресію, і впевнені, що російська регулярна армія бере участь у конфлікті поряд з бойовиками «ДНР/ЛНР». Варто також зазначити, що ці самі громадяни вважають, що Україна має приєднатись до НАТО в майбутньому.

Противники компромісу впевнені, що учасники війни з обох боків ніколи не зможуть простити один одного через велику кількість руйнувань та жертв під час війни. Вони також чітко визнають Росію країною-агресором, яка несе відповідальність за війну і руйнування на Донбасі.

Група противників компромісу складається з найбільш активних та патріотичних мешканців Донбасу, які підтримували українську армію на початку конфлікту, та/або зазнали переслідування з боку проросійських бойовиків. Своє негативне ставлення щодо можливих компромісів вони обґрунтовують злочинами, які вчинили російські військові та російські найманці.

Важливим буде нагадати, що переважна більшість громадян, окрім «захисників суверенітету», не мають чіткого уявлення про позицію Росії у мирних переговорах. Варто відзначити, що ця ситуація не змінилася з 2017 р.

Існує два ключові протиріччя, які формують спосіб мислення більшості мешканців Донбасу:

- Люди вважають допустимим надати «ДНР/ЛНР» особливий статус (48% у Донецькій області та 52% у Луганській області) і водночас бажають відновлення довоєнного статусу на окупованих територіях (59% у Донецькій області та 40% у Луганській області).

- Люди підтримують прямі переговори (49% у Донецькій області та 71% у Луганській області), але відкидають вимоги, що висувають росіяни та проросійські бойовики. Під час опитування, респондентам надали можливість обрати до 3-х варіантів можливого відновлення миру. Лише 47% в Донецькій та 28% респондентів у Луганській областях розглядають можливість надання «ДНР/ЛНР» спеціального статусу, 10% та 4%, відповідно, згодні з можливістю проведення повної амністії, а 18% у Донецькій та 19% у Луганській області –допускають вибори на окупованих територіях.

Показово, що 60% мешканців Донбасу підтримують зняття блокади та відновлення торгівлі, а також безпечне пересування через лінію розмежування. Та сама частина населення Донбасу вважає, що сталий мир приведе до покращення якості їхнього життя.

Таким чином, ми можемо бачити, що більшість мешканців Донбасу поділяє два достатньо різні погляди: вони хочуть, щоб нове керівництво зупинило війну та відновило б повний доступ до окупованих територій, однак не вірять, що «ДНР/ЛНР» стануть частиною України у найближчому майбутньому. Все, що люди хочуть від миру, – це стале припинення вогню, яке дозволило б відновити зв'язки та торгівлю з окупованими територіями.

Ми вважаємо, що певні нові ризики можуть виникнути, якщо політичні гравці переконуватимуть громадян у тому, що справжній мир можливий лише тоді, коли уряд відновить контроль над окупованими територіями Донбасу. З одного боку, такий підхід сприяє поширенню ідеї про те, що лише «особливий статус», зможе повернути мир на Донбас. З іншого боку, це також посилює уявлення про неможливість припинення війни з Росією.

В обох випадках громади Донбасу можуть бути радикалізовані, розділені та спрямовані проти політики центральної влади, особливо якщо Київ займатиме неоднозначну позицію стосовно можливих шляхів вирішення конфлікту.

Основні висновки частини 4:

- Ідея «миру за будь-яку ціну» втратила підтримку серед більшості громадян України, які проживають у контрольованих урядом районах Донбасу. Сьогодні будь-які рішення щодо поступок росіянам та ставленикам Росії можуть призвести до громадянського протистояння навіть на Донбасі.

- Громади Донбасу розділені в ставленні до можливих мирних планів. Хоча більшість людей із нетерпінням чекають переговорів, прихильники миру на російських умовах та прибічники українського суверенітету готові виступити проти компромісів, які не відповідатимуть їхнім очікуванням.
- Більшість громадян занепокоєні через дії, що були зроблені або ухвалені з метою продовження переговорного процесу. На думку мешканців Донбасу, мирні ініціативи мають сенс лише у тому разі, якщо вони ведуть до повного і постійного припинення вогню.
- Люди не вважають, що наразі існують питання, які потрібно обговорювати з «ДНР/ЛНР». І незважаючи на те, що тривалий конфлікт приніс багато страждань, більшість громадян звикла до нинішнього стану речей та відокремленого існування окупованих територій.